

УДК 1 336.221:330.131.7

Полякова Є.С.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри «Фінанси і кредит»

Міжнародного технологічного університету «Миколаївська політехніка»

**ВИЗНАЧЕННЯ ПОДАТКОВИХ РИЗИКІВ
У СФЕРІ ПОДАТКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ БАНКУ****DETERMINATION OF TAX RISKS IN THE FIELD OF BANK TAX****АНОТАЦІЯ**

У статті розглядається методика визначення рівня податкового ризику банку. Досліджено вплив податкового навантаження на формування прибутку банку та визначено питому вагу податку в обсязі фінансового результату банку. Визначена кількісна характеристика I групи банків для аналізу податкового навантаження. Розраховані показники податкового навантаження банків I групи.

Ключові слова: податковий ризик, податкове навантаження, податок на прибуток, витрати на податок на прибуток, прибуток до оподаткування, чистий прибуток.

АННОТАЦІЯ

В статье рассмотрена методика определения уровня налогового риска банка. Исследовано влияние налоговой нагрузки на формирование прибыли банка и определен удельный вес налога в объёме финансового результата банка. Установлена количественная характеристика I группы банков для анализа налоговой нагрузки. Рассчитаны показатели налоговой нагрузки банков I группы.

Ключевые слова: налоговый риск, налоговая нагрузка, налог на прибыль, затраты налога на прибыль, прибыль до налогообложения, чистая прибыль.

ANNOTATION

In the paper the method of determining the level of risk the bank tax. The effect of the tax burden on their bottom line bank and determine the proportion of tax in the amount of the financial results of the Bank. The quantitative characterization and analysis of banks' tax burden. Estimated rates of tax burden banks and groups.

Keywords: tax risk, tax burden, income tax expense Income tax, profit before tax, net income.

Постановка проблеми. Податкові ризики мають суттєве значення у системі управління фінансами банку, оскільки податкові відносини опосередковують більшість його фінансових операцій, а отже, є важливим фактором, що визначає їх ефективність. Ігнорування податкових ризиків у процесі фінансового менеджменту банку може призвести до суттєвих негативних наслідків як у вигляді прямих втрат – зменшення фінансового результату, збільшення податкових витрат, фінансові санкції, так і у вигляді втраченої вигоди через прийняття неефективних управлінських рішень.

Реалізація податкових ризиків суттєво впливає на результати податкового планування банку, оскільки за їх невизначеності величина податкового навантаження може бути розрахована лише приблизно і у разі значних відхилень може призвести до прийняття економічно неефективних управлінських рішень щодо оподаткування, що у свою чергу негативно впли-

не на величину фінансового результату банку. Тому критерієм оцінки якості прийнятих управлінських рішень у сфері податкової діяльності банку повинна бути не стільки максимізація фінансового результату з метою поліпшення фінансового стану та підвищення ринкової вартості банку, скільки мінімізація податкових ризиків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему податкових ризиків, аналіз факторів та причин їх виникнення досліджували у своїх роботах О.Ю. Безгубенко, В.І. Грушко, М.І. Мігунова, Т.А. Циркунова, В.В. Вітлінський, В.Л. Андрущенко, П.В. Мельник, В.М. Опарін, В.А. Онищенко, А.М. Соколовська, О.М. Тимченко, О.М. Десятнюк та ін. Праці зазначених науковців є фундаментом для дослідження джерел виникнення та видів податкових ризиків у діяльності банку.

Питання податкового регулювання та визначення показника податкового навантаження знайшли відбиток у працях як зарубіжних, так і сучасних українських та російських вчених. На особливу увагу заслуговують роботи П. Мельника, І. Якушика, І. Чугунова, Л. Шаблістої, А. Скрипника, В. Дудко, А. Накай, М. Вдовиченко, А. Трошина, В. Панскова, О. Кірової, М. Литвина, В. Білостоцької, С. Сороки, В. Островецького, В. Суторміної, М. Боголєпова, І. Озерова, В. Твердохлебова, К. Шмєльова та інших.

Постановка завдання. Незважаючи на досить швидкий розвиток теорії управління ризиками, вона і дотепер містить проблемні питання, пов'язані з оцінкою податкового ризику в умовах невизначеності та обмеженого обсягу інформації. Таким чином, мета статті полягає у поглибленні напрацювання науковців у галузі податкової ризикології, розвитку науково-методичних засад аналізу податкових ризиків банку та у висвітленні особливостей розрахунку показника податкового навантаження на банки, які спричинені специфікою їх діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз визначень ризику, розроблених вищезазначеними авторами, дозволяє виявити основні характеристики ризикової ситуації [9, с. 987]:

- випадковий характер події, невизначеність реалізованого на практиці результату,

тобто невизначеність можливості досягнення суб'єктом своїх цілей;

- наявність декількох варіантів розвитку події чи стану середовища, включаючи негативний, пов'язаний з можливістю виникнення збитку, упущеної вигоди, недосягнення суб'єктом своїх цілей. Зазначені варіанти можуть бути як усвідомлюваними, так і не усвідомлюваними суб'єктом. В останньому випадку ризику визначаються як невиявлені;

- можливість визначення ймовірності очікуваних результатів;

- ймовірність виникнення втрат (збитків) чи додаткового прибутку.

Можна сказати, що під ризиком у теорії управління мається на увазі не безпосередньо небезпека, а певний рівень ентропії (величини, що характеризує міру невизначеності системи, міру невизначеності стану або поведінки системи в відповідних умовах, з якою можна спрогнозувати результат) [10, с. 464]. Для встановлення рівня невизначеності необхідна наявність релевантної інформації, яка дозволяє об'єктивно оцінити ймовірність очікуваного результату. Таким чином, ризик пов'язаний з невизначеністю досягнення суб'єктом своїх цілей, що припускає існування як негативних, так і позитивних відхилень.

Вивчаючи та враховуючи податковий ризик, що пов'язаний з діяльністю банку, необхідно мати чітке уявлення про його діалектичну об'єктивно-суб'єктивну структуру. Об'єктивність податкового ризику ґрунтується на тому, що він існує в силу об'єктивних, притаманних економіці, категорій конфліктності,

невизначеності, відсутності вичерпної інформації на момент оцінки та прийняття управлінських рішень. Суб'єктивність податкового ризику зумовлюється тим, що в економіці (бізнесі) та податкових відносинах задіяні реальні люди (державні службовці, управлінські команди, бізнесмени, інвестори тощо) зі своїм досвідом, психологією, інтересами, смаками, поведінкою, схильністю чи несхильністю до ризику.

Варто відзначити, що податковий ризик необхідно розглядати з економічної та юридичної точок зору. Це зумовлено природою самого податку, який, як відомо, є одночасно і економічним, і правовим явищем.

Через наявність протиріч в податковому законодавстві дії платників податків можуть трактуватися уповноваженими державними органами як неправомірні – в результаті для перших може виникнути небезпека непередбачених втрат очікуваного доходу або майна. У той же час і держава може опинитися в ситуації, коли вона може недоотримати податкові платежі до бюджету або державні цільові фонди через неточності та протиріччя у податковому законодавстві.

З точки зору банківського нагляду податкові ризики розглядаються як операційні ризики або ризики події, тобто як потенційний ризик для існування банку, що виникає через недоліки корпоративного управління, системи внутрішнього контролю або неадекватність інформаційних технологій і процесів оброблення інформації з точки зору керованості, універсальності, надійності, контрольованості і безперервності роботи.

Таблиця 1

Порядок вибору показників для оцінки податкового ризику банку

Наявність інформації	Методи	Показники	Характеристика показників
Достатній обсяг інформації для прийняття рішень	Розрахунково-аналітичні	Абсолютні показники	Характеризують наслідки ризикових подій безпосередньо у вартісному (грошовому) або матеріально-речовому вираженні
		Відносні показники	Характеризують величину можливих втрат, співвіднесених з відповідною базою, за яку приймаються майновий стан, або загальні витрати ресурсів, або очікуваний дохід (прибуток)
		Середні	Узагальнюючі показники, які відображають фактори податкових ризиків
Інформація часткова, наявність певного обсягу початкової інформації	Методи теорії ймовірності	Показники ймовірності, точковий прогноз ризику, інтервальна оцінка ризику	Є мірою можливості настання ризикової події і її наслідків. Розрахунки, як правило, здійснюються на основі частоти ризикової події
	Статистичні методи	Середні значення очікуваного результату, варіація рівня ризику, дисперсія ступеня ризику, середнє квадратичне відхилення, коефіцієнт варіації	Є мірою середніх очікуваних значень результатів діяльності та можливих їх відхилень. Ця група показників є, як правило, параметрами відповідних законів розподілу випадкових результатів ризикової події.
Інформація повністю відсутня	Експертні та графічні методи, евристичні правила прийняття рішень	Суб'єктивні судження, показники як такі відсутні	Надають корисну інформацію для зниження ступеня невизначеності і допомагають прийняти обґрунтоване ризикове рішення

Враховуючи вищевикладене, податковий ризик як економічна категорія відображає характерні особливості податкових відносин, які виражаються в об'єктивно існуючих невизначеності та конфліктності, притаманних процесам управління та прийняття рішень у сфері оподаткування, та супроводжуються можливими загрозами та невикористаними можливостями для учасників податкових відносин.

Податковий ризик з точки зору менеджменту банку є невизначеністю у досягненні банком поставлених цілей, що припускає існування як негативних, так і позитивних відхилень внаслідок здійснення фінансово-господарської, у тому числі і податкової, діяльності.

При виборі способів та методів оцінки податкових ризиків необхідно в першу чергу врахувати обставини, пов'язані з отриманням необхідної інформації для ухвалення відповідних рішень. Залежно від повноти інформації, що є підставою для прийняття рішень, методи оцінки податкових ризиків можна умовно об'єднати в три групи з урахуванням таких умов:

- визначеності, коли інформація про ризикову ситуацію досить повна, наприклад у вигляді бухгалтерського балансу, звіту про фінансові результати тощо;

- часткової невизначеності, коли інформація про ризикову ситуацію існує у вигляді частоти прояву ризикових подій;

- повної невизначеності, коли інформація про ризикову ситуацію повністю відсутня, але є можливість залучення фахівців і експертів для часткового зменшення ступеня невизначеності.

Відповідно до наявності та обсягів необхідної інформації обираються методи та показники, що можуть бути застосовані для оцінки величини податкового ризику банку (табл. 1).

Таким чином, зменшення обсягу початкової інформації про зовнішнє середовище ускладнює оцінку рівня податкового ризику за рахунок скорочення можливостей і зниження достовірності отриманих результатів аналізу.

Для детальної оцінки впливу податку на прибуток на формування прибутку банків проведено аналіз податкового навантаження. У зв'язку з обмеженим доступом до даних податкової звітності банків розрахунки податкового навантаження було проведено за фінансовою звітністю за методикою, наведеною у дослідженні І.В. Сала та Н.Г. Євченко [11, с. 83]. При цьому необхідно враховувати, що ставка податку на прибуток є визначальним фактором визначення рівня податкового навантаження. У розрізі

даних фінансової звітності та особливостей діяльності банку доцільно розраховувати даний показник як відношення витрат з податку на прибуток банку до його фінансового результату, тобто прибутку до оподаткування (формула (1)):

$$ПН = \frac{ВП}{ФР} \times 100\%, \quad (1)$$

де ПН – податкове навантаження з податку на прибуток банку;

ВП – витрати на податок на прибуток;

ФР – прибуток банку до оподаткування.

Податкове навантаження дозволяє визначити питому вагу податку в обсязі фінансового результату банку. Даний показник показує, яка частина грошових коштів банку відволікається на погашення його податкових зобов'язань [11, с. 65]. За результатами 2013 р., близько 94% прибутку банківської системи України припадає на банки I групи. З огляду на це проведено аналіз показників податкового навантаження у розрізі банків саме I групи. Розглянуто показники діяльності I групи банків за 2010–2013 рр. (табл. 2).

Динаміку фінансових результатів діяльності I групи банків за 2010–2013 рр. наведено на рисунку 1.

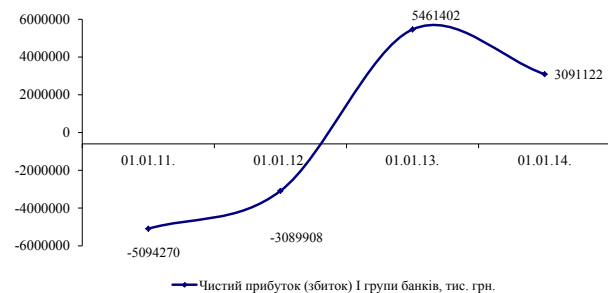

Рис. 1. Динаміка обсягу чистого прибутку (збитку) банків I групи, за 2010–2013 рр., тис. грн [14]

Для розрахунку податкового навантаження було обрано банки, які за результатами діяльності отримали прибуток та сплачували податок на прибуток (табл. 3).

За результатами розрахунків було виявлено, що у 2010 році кількість збиткових банків була найбільшою. Причиною цього є поглиблення кризи у даному році через надмірне зростання ресурсної бази банків, не забезпечене зростанням ні ВВП, ні грошової маси. У цілому збитковість банків пов'язана перш за все з кризовим станом банківської системи у 2008–2010 роках, неспроможністю ефективно проводити свою фінансову політику. Проте деяким банкам вда-

Таблиця 2

Основні показники діяльності I групи банків за 2010–2013 рр. [14]

Показник	На 01.01.			
	2011	2012	2013	2014
Кількість банків, од.	17	17	17	15
Фінансовий результат діяльності, тис. грн	-5094270	-3089908	5461402	3091122
Витрати з податку на прибуток, тис. грн	80677	-830256	-284205	-1071893

лося отримати прибуток (ПАТ «ПриватБанк», ПАТ «Ощадбанк», ПАТ «Укресімбанк», ПАТ «Укрсоцбанк», ПАТ ВТБ Банк та ПАТ «Брок-бізнесбанк») за рахунок повернення вкладників до банку, відновлення кредитування, «оздоровчої політики» депозитного зростання серед населення, що викликано стабілізацією валютного курсу. Розраховані показники податкового навантаження представлено у таблиці 4.

Отже, результати дослідження податкового навантаження на фінансові результати діяльності банків України засвідчили, що середній рівень податкового навантаження за аналізований період у розмірі 32,3% адекватно відображає рівень діяльності банків. Максимальне податкове навантаження було в 2010 р. та становило 34,7%, що пояснюється кризовими явищами та збитковістю банків. Податкове навантаження в розмірі 27,9% та 32,5% у 2011–2012 роках після кризи стабілізувалося та є допустимим рівнем оподаткування відповідно до показ-

ників міжнародної практики. Підвищення податкового навантаження у 2013 році до 34,1% пояснюється умовами циклічності розвитку економіки України. Світовий досвід оподаткування банків свідчить про те, що максимально допустимий рівень податкового навантаження на фінансові установи має становити на рівні 30-40% доходу. При перевищенні верхньої межі у банків зникають стимули до здійснення банківської діяльності, ініціатива і зацікавленість у веденні банківського бізнесу [13].

Висновки з проведеного дослідження. Отже, за результатами проведеного дослідження рівня податкового ризику банків першої групи на класифікацією НБУ можна зробити висновки, що у 2013 році обрані для дослідження банки досить ефективно проводили управління податковою діяльністю, незважаючи на економічну ситуацію в країні. За розрахунками за 2013 рік внаслідок впливу непрямих зовнішніх факторів, пов'язаних з мінімізацією негативних на-

Таблиця 3

Кількісна характеристика I групи банків для аналізу податкового навантаження за 2010–2013 рр. [14]

Кількість банків, в розрізі I групи	На 01.01.			
	2011	2012	2013	2014
Кількість прибуткових банків, од.	12	13	12	13
Кількість збиткових банків, од.	5	4	3	2
Кількість банків, які сплачували податок на прибуток банку, од.	10	9	12	13
Кількість банків, які отримали прибуток, але не сплачували податок на прибуток банку, од.	2	4	-	3
Кількість банків, які отримали збиток, але сплачували податок на прибуток банку, од.	1	2	-	2
Кількість банків, які отримали збиток, та мали переплату за податком на прибуток банку, од.	3	1	3	-

Таблиця 4

Показники податкового навантаження банків I групи за 2010–2013 рр. [14]

Показники податкового навантаження	Назва банку	Прибуток до оподаткування, тис. грн	Витрати з податку на прибуток, тис. грн	Чистий прибуток, тис. грн	ПН, %
На 01.01.2011 р.					
Мінімальне	Брокбізнесбанк	55329	-2522	52807	4,6
Максимальне	Райффайзен Банк Аваль	69125	-68380	745	98,9
Середнє	-	287466	-64365	223100	34,7
На 01.01.2012 р.					
Мінімальне	ВТБ Банк	582418	-207	581525	0,04
Максимальне	Райффайзен Банк Аваль	171429	-140775	30655	82,1
Середнє	-	421189	-72814	348306	27,9
На 01.01.2013 р.					
Мінімальне	ВТБ Банк	960846	-9442	951404	1,0
Максимальне	Райффайзен Банк Аваль	241789	-207942	33847	86,0
Середнє	-	514103	-83233	430869	32,5
На 01.01.2014 р.					
Мінімальне	Укргазбанк	1002788	-816	1001973	0,1
Максимальне	«НАДРА»	39928	-37554	2374	94,1
Середнє	-	573364	-100773	41	34,1
Середнє за період аналізу	-	449031	-80296	368735	32,3

слідків фінансової кризи, рівень податкового ризику для першої групи банків і для банківської системи в цілому значно зріс.

Отриманий показник податкового навантаження дозволить порівняти податковий тиск на банківський сектор економіки з іншими галузями і зробити висновки про якість використання державою податкових важелів регулювання банківської діяльності та оцінити ефективність оподаткування банківської системи в цілому. Порівняльні оцінки за отриманими показниками можливі тільки в рамках банківського сектора і можуть бути використані для міжгалузевих порівнянь лише умовно, що й обумовлює напрями подальших досліджень.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

- Вітлінський В.В. Джерела і види податкових ризиків, їх взаємозв'язок / В.В. Вітлінський, О.М. Тимченко // *Фінанси України (укр.)*. – 2007. – № 3. – С. 132-140.
- Тимченко О.М. Податковий менеджмент : навчально-методичний посібник / О.М. Тимченко. – К. : КНЕУ, 2001. – 150 с.
- Козенкова Т.А. Налоговое планирование на предприятии / Т.А. Козенкова. М. : А и Н, 2005. – 562 с.
- Евстигнеев Е.Н. Основы налогового планирования / Е.Н. Евстигнеев. – 1-е издание. – СПб. : Питер, 2004. – 288 с.
- Филин С.А. Финансовый риск и его составляющие для обеспечения процесса оценки и эффективного управления финансовыми рисками при принятии финансовых управленческих решений / С.А. Филин // *Финансы и кредит*. – 2002. – № 3. – С. 21-31.
- Цыркунова Т.А. Налоговые риски: сущность и классификация / Т.А. Цыркунова, М.И. Мигунова // *Финансы и кредит (рус.)*. – 2005. – № 33. – С. 48-53.
- Мигунова М.И. Методика формирования экспертной оценки значимости налоговых рисков / М.И. Мигунова, Т.А. Цыркунова // *Финансовый менеджмент (рус.)*. – 2007. – № 2. – С. 93-105.
- Леушев А.А. Методологические подходы к анализу и управлению налоговыми рисками / А.А. Леушев // *Финансы и кредит (рус.)*. – 2007. – № 17. – С. 39-44.
- Коломієць Г. Податкові ризики: сутність та класифікація / Г. Коломієць // *Ринок цінних паперів*. – 2009. – № 6. – С. 27-33.
- Большой экономический словарь : 25000 терминов / ред. А.Н. Азрилиян. – 6-е изд., доп. – Наукове видання. – М. : Ин-т новой экономики, 2004. – 1376 с.
- Сало І.В. Податковий менеджмент у банку [Текст] : монографія / І.В. Сало, Н.Г. Євченко. – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2009. – 187 с.
- Куксенкова Ю.О. Досвід податкового регулювання прибутку банку в Україні та країнах ЄС [Текст] / Ю.О. Куксенкова // *Молодіжний науковий вісник УАБС НБУ, Серія: Економічні науки*. – 2013. – № 3. – С. 63-71.
- Зарубіжний досвід оподаткування фінансових установ та можливості його застосування в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://gufer.net>.
- Дані фінансової звітності банків України на 2010–2013 рр. [Електронний ресурс] // Офіційний сайт НБУ. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>.